

Americké pohledy na rozšiřování Severoatlantické aliance

Rozšiřování Severoatlantické aliance o nové středo- a východoevropské demokracie náleží v současnosti k nejčastěji diskutovaným politickým otázkám. Značnou pozornost přitom rozšiřování Aliance věnují také na druhé straně Atlantiku - ve Washingtonu. Jsou to ostatně Američané, kteří určují formu, etapy a tempo tohoto procesu.

* * *

První etapou se stal program Partnerství pro mír, přijatý na bruselské schůzce hlav států a vlád NATO v lednu 1994. Byl to vlastně první dokument svého druhu, který poodkryl perspektivy členství v Alianci evropským zemím, nacházejícím se vně systému euro-atlantické kolektivní bezpečnosti. Koncepce Partnerství pro mír doplnila dosavadní dialog na půdě Severoatlantické rady pro spolupráci (NACC) o převážně individuální vojensko-politickou spolupráci na pevné smluvní bázi.

Druhá etapa byla zahájena při zasedání Severoatlantické rady na úrovni ministrů zahraničí v prosinci loňského roku v Bruselu. Představitelé šestnáctky (tj. Evropské unie) tehdy schválili iniciaci procesu vnitřních diskusí. Jejich výsledkem má být studie, obsahující zhodnocení důsledků posunutí alianční hranice i odpověď na otázku, jak k němu může přispět projekt Partnerství. Ze studie má vyplynout, jakým způsobem NATO rozšířit a jakými principy takový postup řídit. Závěrečná zpráva diskusí, zahrnující rovněž připomínky zemí kooperujících s aliancí v rámci Rady pro spolupráci, by měla být projednána na nejbližším bruselském setkání ministrů zahraničí NATO, které se uskuteční počátkem prosince.

Nová rivalita s Ruskem?

Ve zmíněných rozhodnutích Severoatlantické rady se jasně zrcadlí postoje americké administrativy vůči rozšíření Aliance, mírně usměrňované evropskými spojenci. Pro Clintonovu vládu představuje NATO důležitý, avšak nikoli jediný aspekt evropské bezpečnostní architektury, neboť Aliance sama o sobě stabilní mír zajistit nemůže. Rozšíření šestnáctky by proto mělo vzít do úvahy dialog s Moskvou, úlohu Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (bývalá KBSE), rozšíření Evropské unie, aby se na kontinentu nevytvářely nové dělící čáry či demarkační linie.

Moskva hraje v kalkulacích Washingtonu významnou a nezastupitelnou úlohu. Na mezinárodní bezpečnostní konferenci v Mnichově, pořádané letos v únoru, navrhl americký ministr obrany William Perry ustavení stálé konzultativní komise, která by se zabývala vztahy Aliance a Ruska. Představitelé obou vlád se opakovaně ubezpečují, že nepřipustí „studený mír“, jenž by podle ruského prezidenta Borise Jelcina měl nastat v případě rozšíření NATO. Americký prezident Bill Clinton chce tedy souběžně s otevřením Aliance novým členům navázat blízké a pevné vztahy s Moskvou.

Obezřetný přístup k rozšíření šestnáctky s ohledem na nebezpečí vyvolání nové rivality s Ruskem doporučuje také řada amerických politických analytiků. Někteří nabádají Clintonovu administrativu k ještě větší opatrnosti a zdůrazňují delikátnost posunutí hranic NATO východním směrem vzhledem k emocím, jaké by takový krok v Rusku vyvolal. Podle jejich názoru není navíc nutné pospíchat, neboť střední Evropě bezprostřední nebezpečí útoku nehrozí. Pokud by se chopili v Rusku moci nacionalisté, bude údajně trvat dva roky, než dají dohromady armádu schopnou ji ohrozit či destabilizovat.

Americké hlasy pro i proti

Rozšíření NATO by podle profesora mezinárodních vztahů georgetownské univerzity Charlese A. Kupchana mělo smysl pouze v případě, že by Rusko pro střední Evropu představovalo opět vojenskou hrozbu.¹⁾ Jelikož tomu tak není, lze členské řady Aliance rozšířit později. *Politika šestnáctky by měla být před možností ruské agrese na stráž, a přitom co nejvíce usilovat o posilování vyhlídek na politické reformy v Rusku, míní Michael E. Brown z Centra pro vědu a mezinárodní záležitosti.²⁾*

Z těchto názorů vyplývá, že NATO by mělo být konečným ručitelem bezpečnosti střední a východní Evropy pokud jde o zahraniční (ruskou) hrozbu, zatímco role Evropské unie by spočívala v udržování stability regionu jako takového. Pakliže se Rusko pokusí obnovit dřívější sféru vlivu ve střední Evropě, bude se spoléhat na politické a hospodářské nástroje, tvrdí v této souvislosti řada amerických politologů. Hrubá vojenská agrese by podle nich zničila vztahy Moskvy se Západem a vedla ke stejnému druhu vojenské konfrontace, jež Moskvu dovedla ke krachu za studené války.

Z uvedených úvah lze odvodit návod k otevření Aliance: *NATO by mělo přijímat další členy, až budou-li to okolnosti vyžadovat, Evropská unie by se měla na druhé straně rozšířit co možná nejrychleji.*

Zmíněný přístup má ale za Atlantikem množství kritiků, zejména v řadách Clintonovy opozice. Republikáni, kteří nyní ovládli obě sněmovny amerického Kongresu - Senát i Sněmovnu reprezentantů - obviňují současnou americkou administrativu z „moskevské krátkozrakosti“. Míní tím neschopnost definovat zájmy Spojených států nezávisle na Borisu Jelcinovi a ruské vládě. V americké zahraniční politice existuje podle nich vážný rozpor. Ač se prezident Clinton zavázal k principu rozšířit Alianci o nové středo- a východoevropské partnery, zatím nepředložil mapu, která by jim ukázala cestu do šestnáctky. Tento názor má řadu stoupenců také mezi poslanci a senátory za Demokratickou stranu.

Legislativní iniciativa amerického Kongresu

V lednu loňského roku se pro rozšíření Severoatlantické aliance vyslovil Senát. Tehdejší rezoluce však nebyla pro Bílý dům nijak závazná a neupřesňovala země, jež by měl takový postup prvoplánově zahrnovat. V září 1994 pak američtí zákonodárci schválili v rámci zákona o zahraničních operacích USA takzvaný **Brown-Simonův dodatek**. Jeho ustanovení umožňují rozšířit vojenskou spolupráci Spojených států s Českou republikou, Polskem, Maďarskem a Slovenskem. *Povolují bez zdlouhavých správních procedur uskutečňovat do těchto zemí převod amerického vojenského materiálu a poskytovat jim vojenskou komunikační technologii.* Dodatek nadto vyhláší podporu krokům, které směřují ke sjednocení

vojenského plánování s Aliancí. Ačkoli se týká případného doplnění výzbroje a jiné vojenské techniky, jeho význam tkví především v rovině politické - nepřímo vymezuje oblast, do níž by měla směřovat první fáze rozšiřování šestnáctky.

Druhou legislativní iniciativu týkající se rozšíření NATO, o jejímž osudu nebylo do uzavěrky Vojenských rozhledů 2/95 rozhodnuto, představuje návrh Sněmovny reprezentantů č. 7. V předloze zákona „k opětovnému oživení národní bezpečnosti USA“ tvrdí skupina soustředěná kolem republikánského předsedy Sněmovny reprezentantů Newta Gingriche, že by Amerika měla usnadnit přechod Prahy, Varšavy, Budapešti a Bratislavy k plnému členství v Alianci. Přijetí má být realizováno do 10. ledna 1999.

Význam zmíněných iniciativ nelze přeceňovat, moc Kongresu zde nesahá tak daleko, aby diktoval tempo přijímání nových členů do Aliance. To zůstane nadále v rukou americké administrativy a vlád ostatních členských zemí. Teprve poté převezmou hlavní roli národní parlamenty, které budou vážit ratifikaci učiněné nabídky. Přesto se nejedná o bezvýznamná gesta. Akce amerických poslanců a senátorů orientují politickou diskusi a přispívají k vytváření budoucích zeměpisných souřadnic Aliance. (V tomto kontextu lze připomenout iniciativu senátora Vandenberg, který v roce 1948 prosadil v Kongresu rezoluci, umožňující americké administrativě odpovědět na výzvu Západního obranného svazu a později přistoupit k založení NATO.)

Polemiky stále pokračují

Stoupencům rozšiřování NATO je nicméně v současnosti vytýkáno, že jsou vedeni protiruskou hysterií, respektive, že nemají připraven koncept spolupráce s Ruskem. Důležitost takové osnovy zdůrazňuje bývalý poradce prezidenta Jamese Cartera pro otázky národní bezpečnosti Zbigniew Brzezinski. Ten přitom rovněž patří zastáncům myšlenky rychlého rozšíření NATO. Podle jeho názoru **musí Západ sledovat současně dva cíle: Na jedné straně co nejdříve oficiálně oznámit, o kterých zemích uvažuje pro přijetí do Aliance, na straně druhé nabídnout Rusku nový systém globální bezpečnosti, který by zahrnoval i Moskvu.**³⁾ Brzezinski připomíná, že USA musely v roce 1989 překonat ruské námitky proti začlenění sjednoceného Německa do NATO. Tehdy se americká vláda rozhodla pro pevnost a Kreml se podřídil. Nyní okolnosti volají po stejné ukázce „konstruktivní pevnosti“, píše Brzezinski.

Bývalý americký ministr zahraničí Henry Kissinger v této souvislosti opakovaně varuje, že pokud se Alianci nepodaří rozšířit v nejbližší budoucnosti, nestane se to vůbec. Ruský odpor vůči rozšíření poroste s tím, jak bude silit hospodářství země. Mocenské vakuum mezi Německem a Ruskem přitom ohrožuje nejen soudržnost NATO, ale také samu existenci paktu. *Aliance nemůže dlouho přežít, pokud hranice, které chrání, nejsou ohroženy a odmítá přitom hájit hranice přilehlých zemí, které se ohroženy cítí.*

Politický analytik americké nadnárodní společnosti Rand Corporation, Roland D. Asmus, přikládá NATO význam nejen jako ochrannému valu proti vnějšímu nebezpečí. Zdůrazňuje jeho funkci systému orientujícího příchodí na prozápadní kurz.⁴⁾ První spolkový kancléř Konrad Adenauer pochopil, jak snadno by v posttotalitním Německu mohl vzplanout nacionalismus. To, co prospělo západní polovině Evropy, je nyní třeba aplikovat na její východní část, míní Asmus.

Přehlédnout na druhé straně Atlantiku nelze také ty, kdož tvrdí, že pakt ztratil na významu a debaty o jeho rozšíření jsou zbytečné. Do této kategorie patří Irwing Kristol

z washingtonského společenskovo vědního ústavu American Enterprise. Podle něj celou záležitost kolem NATO vyřešila historie tím, že odstranila Evropu ze středu světové politiky a zrušila tím její schopnost vyvolávat světové války.

Rovnováha sil se v Evropě stala regionální otázkou. Z toho údajně vyplývá, že NATO je dnes právě tak důležitým prvkem mezinárodních vztahů jako například SEATO (vojenské spojenectví USA, Francie, Británie, Austrálie, Nového Zélandu, Filipín a Thajska). Severoatlantická aliance byla založena jako obrana proti Sovětskému svazu a obnovení německého nacionalismu. Obojí je již minulostí. Němci prý nemají proč uvažovat o expanzi, nemají územní nároky, protože německé menšiny byly odsunuty z okolních zemí. Splnil se jim nadto dávný sen dostat se na stejnou mocenskou úroveň s Francií a Británií. Rusko je zase plně soustředěno na explodující Kavkaz a Střední Asii, soudí Kristol.

Americká administrativa si pochyby o tom, že NATO vítězství Západu ve studené válce přežije, nepřipouští. *Aliance musí být především společenstvím hodnot, a nikoli organizací zaměřenou proti konkrétnímu nepříteli*, zní recept, jenž americký ministr obrany William Perry zmínil 5. února 1995 na mezinárodní bezpečnostní konferenci v Mnichově. Jedná se zřejmě o jediný přístup, který může zabránit, aby se NATO nestalo sterilní institucionální sítí. Má-li však podle takového tvrzení Aliance ztělesňovat společenství hodnot, nemůže zůstat zakopána na svých starých hranicích. Musí vykročit do střední Evropy, a tak definitivně pohřbit studenou válku.

Perryho důraz na společné hodnoty je na místě také s přihlédnutím k historickým zkušenostem, které ukazují, že obavy o zánik paktu, který ztratil nepřítel, lze sotva brát na lehkou váhu. Stačí vzpomenout osudů dřívějších protiněmeckých koalicí, jejich rychlých kolapsů po vítězných světových válkách.

Americká přítomnost v Evropě je nezbytná

Vedle hodnotové orientace NATO je nezbytná rovněž další americká angažovanost v Evropě. *Spojené státy jsou klíčovým článkem systému evropské kolektivní bezpečnosti*. Dvojí americké flirtování s izolacionismem v průběhu tohoto století mělo vždy neblahé důsledky. V obou případech, obdobně jako dnes, přitom USA stály na vítězné straně válečných účtů a Republikánská strana měla kontrolu nad Kongresem. Po první světové válce probudil Američany z jejich zaoceánského snění až útok na Pearl Harbor. Po druhé světové válce to byl zase prezident Harry Truman, který pod vlivem hrozby sovětské rozpínivosti prosadil do politiky Washingtonu internacionalistické přístupy.

Výsledky průzkumu amerického veřejného mínění zatím tendence k izolacionismu nenaznačují. Jejich výsledky jsou poměrně stabilní a ukazují na podporu Severoatlantické aliance, respektive amerických svazků s Evropou i na porozumění důvodům, které vedou k americké vojenské přítomnosti v Evropě. Objevuje se v nich málo sentimentu po stažení se ze světa, zvláště z Evropy. To je povzbuzující zjištění, v době, kdy svět, obdobně jako před půlstoletím, prochází důležitou fází budování nadnárodních institucí. Otázkou však zůstává, jsou-li Američané ochotni přebírat nové závazky. Zde ale mínění veřejnosti, stejně jako politických a odborných kruhů, není vůbec jednoznačné. Ze Spojených států lze v poslední době slyšet časté obavy, zda rozlišování aliance NATO nevytvoří propast mezi americkými finančními a materiálními zdroji a americkými závazky v zahraničí.

Rozhodování o přijetí nových členů do NATO bude náležet vládám šestnácti členských zemí a jejich parlamentům. Není však sporu o tom, že hlas Spojených států, základního článku aliančního řetězu, bude mít váhu nejvyšší a ovlivní verdikt ostatních. Polemiky, které v této souvislosti v USA probíhají, by proto neměly ujít naší pozornosti. Tím spíš, že začlenění České republiky do Severoatlantické aliance je u nás akceptovaným cílem širokého politického spektra.

Použitá literatura:

- ¹⁾ **Charles A. Kupchan:** Extending NATO Eastward Would Be a Grave Error, International Herald Tribune, 30. listopadu 1994.
- ²⁾ **Michael E. Brown:** Expand NATO Only When and If the Russians Make It Necessary; International Herald Tribune, 18. ledna 1995.
- ³⁾ **Zbigniew Brzezinski:** Two Tracks for NATO Toward Central Europe and Russia, New York Times, 28. prosince 1994.
- ⁴⁾ **Ronald D. Asmus:** Washington Is Right to Prepare Expansion of NATO, International Herald Tribune, 30. prosince 1994.